

CORBELLA, Dolores / DORTA, Josefa (eds.) (2009): *La investigación dialectológica en la actualidad*. Santa Cruz de Tenerife: Agencia Canaria de Investigación, Innovación y Sociedad de la Información. Gobierno de Canarias. 371 p.

A partir d'estudis i dades corresponents sobretot a la llengua de les Illes Canàries, aquest volum inclou tretze contribucions que presenten projectes d'investigació lingüística d'àmbit geogràfic més ample repartits en quatre camps disciplinaris: sociolingüística (que dins la catalanística equival més bé a «dialectologia social»), toponímia, lexicologia i lexicografia, i geolingüística; vam donar compte d'aquestes *II Jornadas Internacionales de Dialectología* a *ER* (v. XXXII, 2010, p. 594-596).

Estudis Romànics [Institut d'Estudis Catalans], Vol. 33 (2011), p. 381-487

Dins el camp de la sociolingüística, els tres primers capítols estan dedicats als estudis de disponibilitat lèxica, uns estudis que dins l'àmbit català són encara molt nous i poc abundants. Al primer, Humberto López Morales, el pioner d'aquests estudis en l'àmbit lingüístic hispànic (Puerto Rico), en fa una presentació històrica des dels seus inicis a França a mitjan segle XX, lligats a la recerca del francès fonamental amb finalitats d'ensenyament, fins a l'actualitat, mostrant per a començar la necessitat de distingir el lèxic freqüent, el lèxic bàsic i el lèxic disponible, aquest entès com «el caudal léxico *utilizable* en una situació comunicativa dada», és a dir, aquell conjunt de termes que el parlant posseeix, disponibles per a ser actualitzats en qualsevol situació comunicativa en què calguin, baldament molts no siguin d'ús freqüent. López Morales fa un repàs tant dels treballs i projectes que han anat apareixent com de les diverses fórmules que s'hi han aplicat successivament, i a l'apartat 4.1 mostra que aquests estudis, a més de ser importants per a la planificació de l'aprenentatge del vocabulari, ho són també per al contrast entre dialectes, el grau de compatibilitat lèxica dels quals poden determinar, com es va fer dins els anys 90, en dues investigacions diferents i successives, entre diversos dialectes castellans d'Amèrica i Espanya, entre els quals el de Las Palmas. Ens sembla molt encertada l'afirmació de López Morales al final d'aquest apartat: «Hay buenas razones para suponer que las aplicaciones de la disponibilidad léxica a la dialectología no han hecho más que comenzar.» Al 4.2 en mostra la utilitat per a les investigacions en dialectologia social; al 4.3, ho fa amb les investigacions en psicolingüística, i al 4.4 amb les contribucions de la disponibilitat lèxica als estudis etnolingüístics. Els dos següents capítols donen notícia de dos projectes concrets d'estudi de la disponibilitat lèxica a les illes de Gran Canària i de Tenerife, els quals ofereixen uns resultats extraordinàriament interessants que mostren la rendibilitat d'aquests estudis. El quart capítol d'aquest camp de dialectologia social és la presentació, a càrrec del seu coordinador, Francisco Moreno Fernández, d'un altre projecte, denominat PRE-SEEA: *Proyecto para el Estudio Sociolingüístico del Español de España y de América*,¹ els objectius dels qual són (p. 104):

- a) Reunir un macrocorpus sociolingüístico sincrónico del español hablado en comunidades de España y América.
- b) Conocer el estado actual de la lengua española hablada en sus procesos de variación y cambio, en todos los niveles lingüísticos y en todo el mundo hispánico.
- c) Reunir materiales de lengua española hablada en núcleos urbanos de diferente tamaño, prestigio e incidencia socioeconómica.
- d) Disponer los materiales reunidos en formatos adecuados para su almacenamiento, tratamiento y posterior análisis comparado.

Uns objectius molt ambiciosos als quals contribueixen més de vuitanta investigadors permanents de tot l'espai hispanoparlant i que ja ha produït una seixantena de publicacions i unes quantes tesis de llicenciatura i doctorals. Segons el seu coordinador, els coneixements derivats d'aquest projecte seran profitosos per a la història de la llengua, per a la lingüística aplicada, per a la lingüística descriptiva, per als estudis de llengües en contacte, per a la dialectologia, per a la sociolingüística (= dialectologia social) i per a l'ensenyança de la llengua. Un projecte realment important i transcendental en la investigació lingüística.

La segona part del llibre està dedicada al camp de la toponímia i comprèn tres capítols: *Contribución a una teoría de los topónimos. El testimonio canario*, de Xaverio Ballester; *Toponimia e isoglosas históricas. Leonés y castellano*, de José R. Morala; i *Problemática que suscita el estudio de los topónimos de una lengua perdida: la toponimia de origen guanche de Canarias*, de Maximiano Trapero y Eladio Santana. El primer, i com molt bé dóna a entendre el títol, és una teoria excel·lentment exposada dels diversos enfocaments necessaris en l'estudi dels topònims, amb abundància d'exemples de les Canàries i d'altres indrets:

1. Vegeu-lo a l'adreça <http://www.linguas.net/Default.aspx?alias=www.linguas.net/portalpresea>

— distinció entre noms que semànticament són transparents (*Fuente la Higuera, La(s) Palma(s)*) i els que no ho són (*Elx, Tegueste*), amb el recordatori, però, que «los topónimos nacen semánticamente transparentes y resulta apenas imaginable un contexto donde el hombre haya sentido la conveniencia de dar nombre a los lugares con una sucesión de fonemas sin significado» (p. 124);

— justificació de la denominació *toponímia*, i no *topologia*, pel fet que la majoria de noms de lloc són precisament «noms», «substantius», i no altres elements de la llengua, tot i que hi podem trobar adverbis (*Tierras de Abajo, Valle de Allá, Atrás, Fuera*, etc.), preposicions (*Bajo la Montaña*), numerals (*La Roca de les Onze, Lo Forat de les Dos*) i sintagmes oracionals (*La Concha Besaculos, Donde Mean los Güeis, La Fuente de Beber de Pie*);

— presència en moltes de llengües de *topemes*, determinades marques repetides en els topònims: *So-* a *Sopeña, Somonte, Soanyes*; formants augmentatius o diminutius, com *-illo* a *Olmedillo* o *Robledillo*; *San(to) – Santa*, com *San Francisco, Santo Domingo, Santa Mónica, Santa Cruz*; l'article; sufixos abundantius (*cañada, collado, hondonada, alameda, arboleda...*);

— freqüència de lexemes genèrics molt repetits i polimòrfics (*Plano / Llano, Lomba / Llomba / Loma, mal país / maipáis / maipé / maipés / maipés..., fuente / fuen / fam / fan / fo / fon / fuan / fuande..., monte / mo [Monegre] / mom / mon [Monconiller] / mont [Montler] / morr [Morredón]..., pedr [Pedraje] / peder [Pedernal] / per[a] [Perona, Capdepera] / piatr [Piatra]..., puente / Puande / Puede / pon [Ponferrada]..., etc.*

— forta personalitat dialectal dels topònims, que normalment marquen les àrees dialectals; en molts de casos els topònims conserven trets dialectals ja desapareguts de la llengua parlada local, com a l'*a-* afegida a un fonema /r/ inicial de l'Alt Aragó: *Arriales, Arriamen, Arripas...*

— abundància de variants formals d'un mateix morfema que donen lloc a topònims diferents: *Chejirigüete, Cherejigüete, Chereligüete, Cherigüete, Chijirigüete, Chirigüete, Chirijigüete*, etc.

— opacitat de noms originalment transparents, a causa o bé del pas del temps (mots caiguts en desús, actualment de significat desconegut per als parlants) o bé de la seva pertinença a una modalitat lingüística substituïda en el territori. Aquesta segona circumstància genera còpies (els nouvinguts copien el nom sense saber què vol dir, com molts de noms àrabs en àrees romàniques), calcs (els nouvinguts calquen el nom, perquè l'entenen: *Siete Puertas* seria el calc del guanxe *Satautén*), «copicals» (els nous vinguts creen un nou nom amb la còpia i la traducció del nom ja existent: la *Vall d'Aran*, on *Aran = Vall*);

— fusió d'elements de sistemes lingüístics diferents: *Alcantarilla* (> àrab *Alcántara* + castellà *-illa*);

— formació de caricatures (homonimització formal i/o semàntica, segons Joan Veny): *Camino de los Romeros* (< *Rameros*), *Juan del Valle / Vendaval* (< *Van de Walle*, d'origen flamenc). Ho seria també, i és un toc d'atenció amb la documentació antiga, l'*Oculo Stricto* del segle XIV per *Ullastret*.

Acaba el capítol remarcant que topònims obscurs han de ser investigats a partir de les probabilitats previstes (*Tafira* i *Tasarte*, a Gran Canària, probablement tenen relació amb rels berbers *fr* i *zr*, acceptat que el guanxe hi està emparentat), que la fonotipologia universal pot ser un recurs vàlid per a explicar una formació quan no es disposa de cap tipus de documentació ni de forma comparable (un fonòtip universal, per exemple, és la seqüència de consonant labial i vocal labial per a designar el buf o el siulet) i que dos principis essencials s'han de tenir presents per a la reconstrucció toponímica: en igualtat de condicions, els topònims més llargs solen representar major transparència semàntica que els més breus; però, per altra banda, els topònims més llargs solen estar exposats a major risc de reducció i més severa. És aquest capítol un vertader manual d'iniciació a la toponímia, molt ben estructurat i exemplificat.

Al segon capítol d'aquesta part, l'autor, José R. Morala, estudia amb dades toponímiques els límits originals entre els dialectes d'essència lleonesa i els d'essència castellana, seguint el camí de Sant Jau-

me (conegut com a «francès») entre Burgos i el límit de Galícia. De la conclusió en remarcarem aquesta consideració: «La relación entre dialectología y toponímia es especialmente fructífera en el campo de la dialectología diacrónica: fenómenos antiguos que es imposible detectar hoy, por ejemplo, en una encuesta dialectal, son en algunos casos perfectamente observables en la toponímia de esa misma zona.» (p. 170).

I el tercer capítol de toponímia és una bastant llarga (ps. 173-206) dissertació, metòdica i ben fonamentada, sobre la dificultat de l'estudi de la toponímia d'origen guanxe, una llengua (o unes llengües) perduda i molt poc coneguda. En aquesta situació, els autors, Maximiano Trapero i Eladio Santana Martel, posen èmfasi en algunes bases fonamentals de la toponomàstica: per a estudiar la toponímia d'un lloc s'ha de conèixer molt bé el lloc i el parlar dels seus habitants; la major part dels topònims tenen com a referència la pròpia naturalesa geogràfica, el relleu, la flora, la fauna, la presència de l'aigua, etc., i molt secundàriament la presència de l'home en la naturalesa; a cada lloc li correspon un sol nom (i només excepcionalment dos o tres), i un nom es pot aplicar a molts de llocs que tenen qualche característica comuna. S'hi han d'afegir, a més a més, tres principis formulats per Coseriu: el principi de l'evidència semàntica, el principi de la motivació objectiva i el principi de la versemblança toponímica (p. 206).

La tercera part del volum acull tres capítols de lexicologia i lexicografia. El primer, *Lexicografía y variación diatópica: el caso del francés*, d'André Thibault, és una història crítica, farcida de dades, de les obres lexicogràfiques franceses que contenen indicacions de caràcter diatòpic als estats on el francès és llengua oficial. El segon, de Mar Campos Souto, explica la metodologia i la finalitat amb què es desenvolupa el projecte del *Nuevo Diccionario Histórico de la Lengua Española*, en el qual es dona una importància especial a la marcadó del lèxic dialectal, de cara a facilitar la delimitació d'àrees dialectals en diferents períodes històrics. I el tercer, de Cristóbal Corrales i Dolores Corbella, presenta les obres que, en general sota el nom de *tesoro* o de *diccionario*, són reculls de dades històriques de lèxic especialment diferencial, corresponent a àrees dialectals delimitades (canària, lleonesa, andalusa, *riojana*, etc.), les quals obres han de permetre conèixer l'antiguitat de moltes de paraules pròpies d'aquestes àrees, de vegades exclusives i de vegades compartides amb altres àrees.

Els dos darrers capítols del llibre constitueixen la part de Geolingüística. A l'11, Joan Veny presenta l'*Atlas Linguistique Roman*, després d'uns apartats en què explica la utilitat de la geolingüística per a la lingüística i d'una petita història de la geolingüística romànica. I al 12 és Pilar García Mouton la qui fa una exposició històrica i actual de les obres de geografia lingüística que s'han realitzat a Espanya, on Antoni Griera té el mèrit (un dels pocs mèrits que li corresponen) d'haver estat l'introduïdor d'aquesta disciplina amb els seu *Atlas Lingüístic de Catalunya*.

Es tracta, en definitiva, d'un volum molt interessant, sobretot útil com a introducció a totes les matèries que tracta i com a mostra de l'amplitud de la dialectologia, fortament implicada amb totes aquestes disciplines.